

УДК 378.1(477)"19/20"

Васиньова Н. С.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ В УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Жодна наука не народжується в один день, а з'являється в результаті виникнення інтересу до певного класу завдань і рівня розвитку наукових принципів, методів та засобів, за допомогою яких можна вирішувати ці завдання. Системний аналіз не є винятком.

Системний аналіз – це найбільш послідовна реалізація системного підходу до вирішення політичних, соціально-економічних, технічних, управлінських та інших проблем у різних сферах людської діяльності [3].

Перша частина процедури системного аналізу полягає в тому, щоб розбити цілісну проблему на більш доступні для розв'язання складові частини та використати найбільш підхожі спеціальні методи для розв'язання окремих підпроблем. Ця частина називається аналізом. Друга частина – об'єднання окремих розв'язків в загальний розв'язок проблеми – отримала назву синтез.

Витоки системного аналізу, його методичні концепції лежать в тих дисциплінах, які займаються проблемами прийняття рішень: теорії операцій і загальної теорії управління [7].

У загальному вигляді системний аналіз можна охарактеризувати як методологію вирішення великих комплексних проблем управління. Він досліджує об'єкти системи з використанням системних принципів і

покликаний надавати достовірну картину розвитку теорії управління вищими навчальними закладами.

Нині існують та вимагають вирішення протиріччя:

1. Між необхідністю історико-педагогічного аналізу теорії управління для створення цілісної історії розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні, та не достатнім рівнем вивченості певного аспекту.
2. Між суспільними потребами, об'єктивною необхідністю закладів освіти у компетентному керівництві й впровадження інноваційно-наукових напрацювань у практику та практичними реаліями в управлінні.

Відтак, метою нашої статті є розкрити сутність основних положень системного аналізу й обґрунтувати особливості цього аналізу до розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття).

Сенс методологічної роботи полягає не стільки у вивченні сформованого, закоренілого знання, скільки в тому, щоб виявити точки зростання, тенденцію розвитку досліджуваного явища, що в майбутньому може призвести до фундаментальних змін в науці.

Під методологією системного дослідження розуміють сукупність системних методів і засобів, спрямованих на розв'язання складних і комплексних проблем. Тут системний метод являє собою загальний підхід до розв'язання якої-небудь проблеми об'єкта із врахуванням його цілісності, спосіб досягнення цілі, певним чином впорядковану діяльність, а системним засобом виступає сукупність принципів і понять [6].

Методологічні проблеми управління навчальним закладом розкриті у працях Ю. Конаржевського, В. Кричевського, В. Маслова, Т. Шамової, Є. Хрикова та ін.

Безпосередньо з принципу системності впливає системний підхід, що є загальною методологією системних досліджень, яка може бути, у свою

чергу, представлена у вигляді набору методологічних підходів (принципів) до дослідження системи.

У наукових працях Ю. Васильєва, Ю. Конаржевського, Є. Хрикова детально розкрито сутність застосування системного підходу в освітньому менеджменті [10].

Системний підхід – це категорія, що не має єдиного визначення, оскільки трактується надто широко і неоднозначно.

Системний підхід у широкому розумінні – це методологія наукового пізнання, що займає проміжне місце між філософською методологією та методами природничо-наукового дослідження (В. Богославський, І. Блаугер, Е. Юдін) [3, с. 23-32].

Існують різноманітні оцінки масштабу наукової цінності системного підходу, при цьому простежуються такі тенденції:

- розгляд системного підходу як універсального принципу і підняття його на рівень світогляду (А. Рапопорт);
- трактування системного підходу як методології пізнання (І. Блауберг, Е. Юдін);
- використання системного підходу як технології дослідження [3, с. 23-32].

Сучасний розвиток системного підходу характеризується тим, що акцент робиться не на використанні складних математичних прийомів, які виявилися неефективними при аналізі комплексних проблем з множиною параметрів, а переважно на розробці нових діалектичних принципів наукового мислення, логічного аналізу систем з урахуванням взаємо- зв'язків і різнонаправлених тенденцій. При такому підході на перший план висувається логіка системного аналізу, впорядкування процедури прийняття рішень. Отже, в сучасних умовах під системним підходом найчастіше розуміють певну сукупність системних принципів наукового пізнання [4].

Центральним поняттям у нашій статті, є поняття „система”. Блауберг І., Юдін Е. визначають систему, як множину взаємопов’язаних елементів, що утворюють певну цілісність, властивості якої є інтегративними [1].

Але, не кожна взаємодія елементів може привести до їх об’єднання у систему, для цього необхідно певні системоутворюючі стосунки:

- множинність взаємодіючих елементів (О. Ланге);
- сумісність елементів один з одним (М. Сетров);
- спрямованість, взаємопроникаючий характер (П. Сейфулаєв) [7, с.23-32].

Таким чином, система дає можливість точно позначити цілісний об’єкт і сфокусувати на ньому пізнання, виділити цей об’єкт із середовища, конкретизувати його, з одного боку, а з іншого – розглядати об’єкт разом із середовищем, з його родовими підставами і умовами існування.

Методологічна специфіка системного аналізу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об’єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв’язків системи, на процес (процедуру) об’єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [4, с. 5].

Системний аналіз є методологією наукових досліджень існуючих та штучно створюваних систем. Методи системного аналізу забезпечують ефективні шляхи до розв’язання складних завдань. Скільки досліджень, стільки й різних постановок задач системного аналізу. Природно, що при такому розмаїтті цілей, постановок задач, об’єктів дослідження неминуче існування різних методик системного аналізу. Всі вони представляють різні варіанти методик, побудованих на принципах єдиної методології [6].

В. Сластенин зазначає, що теорія дає основу для правильних практичних рішень керівників, у свою чергу глобальні проблеми, завдання, що виникають в освітній практиці, породжують нові питання, що вимагають фундаментальних досліджень [8, с. 99].

Будь-яка наукова теорія полягає, по-перше, з взаємопов'язаних структурних компонентів. По-друге, будь-яка теорія, незалежно від того, до якого типу вона відноситься, має у своєму вихідному базисі центральний системоутворюючий елемент [5].

Отже, структура теорії управління освітніми системами визначається сукупністю основних компонентів цієї теорії і зв'язками між її компонентами. У нашому дослідженні структурними компонентами теорії управління вищими навчальними закладами є:

1. Мета управління;
2. Зміст діяльності з управління ВНЗ;
3. Форми й методи управління;
4. Діяльність керівника освітнього закладу;
5. Роль викладача в управлінні ВНЗ.

Різноманіття сторін, елементів, відносин, внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку теорії управління вищими навчальними закладами визначає необхідність її системного вивчення. Істотне значення в системному аналізі надається виявленню ймовірнісного характеру поведінки досліджуваних об'єктів. Системний підхід дає змогу розкласти складну систему на компоненти та у свою чергу зберігає цілісність цієї системи.

Таким чином, вивчення розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття) доречно здійснювати з принципу системності (системного підходу), це нам дозволить:

1. Розглядати теорію управління вищими навчальними закладами як відкриту соціальну систему яка взаємодіє із зовнішнім середовищем і представити у вигляді системи управлінську діяльність.

2. Розглядати теорію управління вищими навчальними закладами як систему нам дає підстави те, що їй притаманні всі ознаки системи, а саме:

- *цілісність* (неможливість зведення управління вищими навчальними закладами до суми якостей елементів, що її складають, і виведення з останніх

якостей цілого; залежність кожного елемента від його місця й функції в системі);

- *структурність* (можливість опису теорії управління вищими навчальними закладами через встановлення її структури, тобто складу та мережі зв'язків і відносин; обумовленість стану теорії управління вищими навчальними закладами не стільки станом її окремих елементів, скільки якостями її структури);

- *взаємозалежність* (управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем);

- *ієрархічність* (кожний компонент теорії управління вищими навчальними закладами у свою чергу може розглядатися як система);

- *багатоваріантність* опису теорії управління вищими навчальними закладами, а саме: [11].

По-перше, у зв'язку зі складністю системи управління її адекватне пізнання потребує побудови різних моделей, кожна з яких описує певний її аспект. По-друге, певна етапність та складність розвитку теорії управління вищими навчальними закладами вимагає досліджування окремих її аспектів (рівнів).

На практиці ідеї системного підходу кристалізуються в методологічних засобах системного аналізу. Системний аналіз потрібно застосовувати у тих випадках, для яких він призначений – відображення в результатах системного аналізу реального стану справ та реальних шляхів розв'язання проблем, наявність ресурсів, аналіз можливого впливу сторонніх побічних факторів.

Особливість системного аналізу полягає в тому, що він дозволяє розкласти складну проблему на компоненти аж до постановки конкретних задач, для яких існують методи розв'язання та зберігає цілісність цієї проблеми. Системний аналіз доречно застосовувати для розв'язання складних проблем, що пов'язані з управлінською діяльністю (діяльністю людей) [6].

Є. Хриков зазначає, що специфічною рисою управлінської діяльності є те, що вона спрямована на забезпечення системного цілісного характеру функціонування педагогічної системи, так і системи управління [11].

Отже, важливим стає завдання розробки цілісної (макро) теорії управління вищими навчальними закладами, приближення теорії управління ВНЗ в Україні прогресивним світовим тенденціям та створення такого управлінського механізму, який забезпечить розвиток освітнього закладу. Саме це й вимагає вивчати розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття.

Головне в системному аналізі – це складне перетворити в просте, таку, що важко розв'язати і зрозуміти, проблему перетворити в чітку послідовність завдань, для яких або існує тривіальний розв'язок, або які можна легко розв'язати відомими методами[6].

Істотні риси системного аналізу, дуже точно сформульовані американським дослідником Е. Квейдом: „Аналіз систем є спосіб розгляду проблеми. Математичний апарат і використання обчислювальних машин при цьому можуть бути необхідними чи навіть корисними, але можуть такими і не бути. Іноді може бути достатньо серйозного обмірковування проблеми. Але в будь-якому аналізі, пов'язаному з підготовкою рішення при наявності невизначеностей, незалежно від його складності присутні певні елементи. Ці елементи – ціль або цілі,альтернативи або засоби для досягнення цих цілей, ресурси або все, що необхідно затратити для забезпечення кожної альтернативи, модель або опис залежності між альтернативами і тим, що вони роблять і скільки коштують, і критерії, за якими вибирається краща альтернатива, – присутні в будь-якому аналізі, метою якого є вплив на вибір способу дії” [6].

Зазначимо, що для більш чіткої методології дослідження розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття виникає необхідність спиратися на фундаментально-

теоретичні положення, наукові методи, засоби і прийоми, за допомогою яких набувається нове знання в науці.

Література:

- 1.Блауберг И. В.** Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с. **2.Гуржій А.** Методологічні засади оцінювання та прогнозування розвитку вищої освіти в Україні / А. Гуржій, В. Гапон. – Вища освіта України, №1. – 2006. – С. 23.
- 3.Козлова О. Г.** Системний підхід як методологічний орієнтир в управлінні сучасним закладом освіти / О. Г. Козлова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць (Часина друга). – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. – 224 с. **4.Кустовська О. В.** Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій // О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с. **5. Новиков А. М.** Как работать над диссертацией: Пособие для начинающего педагога-исследователя / А. М. Новиков. – 4-е изд. – М.: Издательство «Эгвес», 2003. – 104 с. **6. Спицнадель В. Н.** Основы системного анализа: Учебное пособие / В. Н. Спицнадель – СПб. : Бизнес-пресса, 2000. – 326 с. **7. Системний** підхід як методологічний орієнтир в управлінні сучасним закладом освіти // Педагогічні науки. Збірник наукових праць (Частина друга). – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. – 224 с. **8. Слостенин В. А.** Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с. **9.Управление** развитием вуза : от политехнического института к техническому вузу / Ю. С. Васильев, М. П. Федоров, А. В. Федотов и др. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во СПбГТУ, 1998. – 327 с. **10.Конаржевский Ю. А.** Менеджмент и внутришкольное управление / Ю. А. Конаржевский. – М. : Педагогический поиск, 2000. – 224 с. **11.Хриков С. М.** Управління навчальним закладом : навч. посіб. / С. М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365с.

Васиньова Н. С. Системний аналіз дослідження розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття)

У статті розкривається сутність та зміст системного аналізу. Приділяється увага розгляду принципу системності як складового компонента технології дослідження. Безпосередньо з принципу системності впливає системний підхід, що є загальною методологією системних досліджень, яка може бути, у свою чергу, представлена у вигляді набору методологічних підходів (принципів) до дослідження розвитку теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початку ХХІ століття).

Ключові слова: структура, система, аналіз, системний аналіз, системний підхід, теорія управління.

Васинева Н. С. Системный анализ исследования развития теории управления высшими учебными заведениями в Украине (последняя четверть ХХ – начало ХХІ века)

В статье раскрывается сущность и содержание системного анализа. Уделяется внимание рассмотрению принципа системности как составного компонента технологии исследования. Непосредственно из принципа системности вытекает системный подход является общей методологией системных исследований, которая может быть, в свою очередь, представлена в виде набора методологических подходов (принципов) к исследованию развития теории управления высшими учебными заведениями в Украине (последняя четверть ХХ – начала ХХІ века).

Ключевые слова: структура, система, анализ, системный анализ, системный подход, теория управления.

Vasinyova N. S. The system analysis the study of the development of the theory of management of higher education institutions in Ukraine (last quarter of XX – beginning of XXI century)

The article reveals the essence and content of the system analysis. Attention is paid to the consideration of the principle of consistency as part of technology studies. Directly from the principle of consistency implies a systemic approach is a General methodology of system research, which can be in turn represented as a set of methodological approaches (principles) to the study of the development of the theory of Higher Education Institutions Management (the last quarter of XX – the beginning of XI century) in Ukraine.

Key words: structure, system analysis, systemic analysis system approach, management science.